

УДК 343.138-343.148

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.25>**В. М. Фігурський***orcid.org/0000-0002-5329-8985**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ГЕНЕЗА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ У РОЗГЛЯДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Вступ. На території сучасної України традиції держави і права сягають глибокої давнини. Поява й розвиток державної організації як однієї з форм самоідентифікації народу значною мірою спричинилися до формування й розросту українського етносу (нації), еволюції його державноправових уявлень і норм, а відтак, – до закладення українських державницьких традицій [1, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на доктринальну цінність і практичну затребуваність, історія виникнення і розвитку правового регулювання процесуальних дій пізнавальної спрямованості у судовому розгляді кримінального провадження на українських землях не привертає уваги дослідників. Історики права та процесуалісти переважно роблять акцент або на загальній характеристиці пам'яток права, що діяли на теренах України, або на аналізі змісту деяких з них, не розглядаючи окремих процесуальних інститутів.

Деяким питанням становлення та розвою вказаних процесуальних дій у кримінальному процесуальному праві України присвятили свої праці Л. Білецький, Т. Галабурда, В. Землянська, М. Луцький, Я. Падох, Г. Римарчук, С. Сорока, І. Терлюк, М. Чубатий та інші українські науковці.

Метою статті є з'ясування регламентації процесуальних дій пізнавальної спрямованості у судовому розгляді кримінального провадження, ґрунтуючись на вивченні пам'яток права, що діяли на території України.

Виклад основного матеріалу. Упродовж IX–XIII ст. існувала середньовічна монархічна держава зі столицею у Києві, яка охоплювала чималу частину Східної Європи (деякі землі на території Польщі, усю Україну, більшу частину білорусі та західні регіони росії). Період, про який йдеться, в історико-правовій літературі одержав назву «Княжа доба».

Унормований судовий процес на теренах України пере початок з означеної епохи. Він був єдиним для цивільних і кримінальних справ. Водночас такі процесуальні дії як «гоніння слідом» та «свод» проводили лише в кримінальних справах. Будучи приватно-позовним, судовий

процес ґрунтувався на засадах диспозитивності, змагальності, гласності, усності та безпосередності дослідження доказів.

Згідно з дослідженнями українських істориків права джерелами доказів у судовому процесі Київської Русі вважалися показання *послухів* (свідків доброї слави обвинуваченого) та *відоків* (свідків-очевидців), присяга (*рота*, *хресне цілування*), речові докази (*лице*) і суд Божий (*випробування залізом, водою, двобій, жереб*) [2, с. 44–45; 3, с. 44–45].

В **Академічному** (найціннішому для правничих досліджень) **списку Руської Правди** не згадується про конкретні процесуальні дії пізнавальної спрямованості під час судового розгляду, проте з низки положень цієї пам'ятки права випливає, що переважно проводилися допит і огляд тіла живої людини.

Так, у ст. 10 вказано, якщо буде на кого *наклепна віра* (звинувачення в убивстві), то треба мати 7 свідків, які і встановлять *віру* (провину). А коли варяг, чи хто інший, то 2 свідки. Своєю чергою, ст. 13 визначала, що коли, шукаючи свідка, не знайдуть, а позивач далі буде чоловіка звинувачувати в головництві (вбивстві), тоді правду встановлювало розжарене залізо. Так само і в інших судових справах: злодійстві, наклепі. Натомість ст. 19 встановлювала, що коли на двір прийде закривавлений муж або з синцями, то свідка йому шукати не треба, але належить заплатити 3 гривні продажі. Коли ж не буде на ньому слідів побиття, то привести йому свідка, щоб слово було проти слова. Той, хто почав бійку, мав платити 60 кун. Якщо ж закривавлений прийде, а сам був зачинщиком, і знайдуться свідки, то йому платити тому, хто побив. Насамкінець, згідно ст. 21 коли штовхне муж мужа або до себе, або від себе, або ж по обличчю вдарить, і 2 свідки засвідчать, чи коли жердиною вдарить, то платити 3 гривні продажі. Коли буде *варяг* (представник скандинавів, який був воїном, найманцем) або *колб'яг* (представник етносоціальної групи XI–XII ст.ст.), то належало забезпечити повноту свідків, які мусіли скласти присягу [4, с. 83–85].

Упродовж XIV–XVI ст. українські землі стали основою формування ще однієї держави – Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої.

Судовий процес русько-литовського періоду також був приватно-позовним та не розмежовував цивільного і кримінального судочинства. Його характеризували диспозитивність, змагальність, гласність, усність, безпосередність дослідження доказів. Сторони продовжували бути *dominus litis* («паном своєї справи»). Водночас у ньому чітко відображалася станова нерівність суспільства. Простежувалась формальна система доказів. Для різних справ встановлювалися інші вимоги до доказів.

У судовому процесі Великого князівства Литовського система джерел доказів, у порівнянні з положеннями Руської правди, зазнала змін – законодавець відмовився від суду Божого. Закріпивши показання свідків, вижив (судовий урядовець у Великому князівстві Литовському), присяги і речові докази у розділах VI (арт. арт. 23, 28, 35), VII (арт.арт. 2, 5, 18, 23) та XIII (арт. арт. 2, 4, 5, 7-9, 17-18) **Литовського статуту 1529 р.**, тогочасний правотворець упустив нормативну регламентацію способів одержання з цих джерел необхідної доказової інформації. Утім з'явилася процесуальна дія пізнавальної спрямованості, за допомогою якої отримували показання свідків та вижив, – *опитування*. Доречно зазначити, що ні позивач, ні відповідач (йдеться про потерпілого та обвинуваченого, оскільки судовий процес не розмежовував цивільного і кримінального судочинства) показання не давали, а присягали. Своєю чергою, способом відшукування речового доказу визнавався *обшук*, який проводив виж (у Литовському статуті 1588 р. функції вижа виконував возний) у присутності сторонніх людей [5, с. 249–252, 253–259, 290–295].

Натомість у розділі IV **Литовського статуту 1566 р.** регламентовані вимоги до осіб, які могли бути свідками (арт. 51), та визначено, хто не може бути свідком (арт. 53). Окрім того, з'явилося ще одне джерело доказів – письмові документи, якими були записи на маєтки й інші виписи, витяги з канцелярських, замкових, судових земських книг, письмові зобов'язання з підписами та печатками (арт.арт. 52, 57) [6, с. 319–321]. Водночас жодного порядку одержання відомостей про факти і обставини, що стосувалися предмета судового процесу, не було напрацьовано.

Артикули 20-21 розділу IV **Литовського статуту 1588 р.** закріпили спосіб дослідження письмових документів – *пред'явлення в суді*. В арт. 76 цього ж розділу одержав унормування припис щодо порядку опитування свідків учинення тяжких злочинів. Зокрема у таких справах свідків

опитували окремо, проте в присутності сторін [7, с. 131, 176].

Тож процесуальними діями пізнавальної спрямованості, які проводили в суді за Литовськими статутами 1529, 1566 та 1588 рр., є опитування свідків, вижив, возних та пред'явлення письмових документів. Як і за чинного правового регулювання, обшук становив досудову процесуальну дію.

Унаслідок національної революції середини XVII ст. виникло державне утворення – Українська козацька держава (Гетьманщина). Пам'яткою права, яка діяла на теренах сучасної України в період Гетьманщини, є **Права, за якими судиться весь малоросійський народ 1743 р.** (далі – Права).

У цьому збірнику правових норм не проведено розмежування норм цивільного і кримінального процесу. Водночас частка положень процесуального характеру істотно зросла. Глави VII, VIII Прав присвячені винятково проблемі врегулювання кримінальних процесуальних відносин. Незважаючи на пріоритет диспозитивності, поступово збільшується начало офіційності (*ex officio*) в діяльності суду. Судовий процес продовжував бути змагальним, гласним і усним. Однак докази мали різну юридичну силу. Способи їх одержання були диференційованішими, у порівнянні з Литовськими статутами.

Так, відповідно до п. 5 арт. 12 глави VIII Прав *обвинувачений підлягав усному допиту* судом по кожному пункту обвинувачення. Перехід до наступних пунктів без вичерпання попередніх не допускався. Обвинуваченому надавалося право використовувати впродовж його допиту письмові документи для спростування пунктів обвинувачення. Пункт 6 цього ж артикулу згаданої глави встановлював можливість *оголошення письмових документів* під час судового засідання. Крім того, сторонам надавалися копії таких документів (п. 7 арт. 12). Згідно з п. 10 арт. 12 означеної глави після вичерпання дослідження доказового матеріалу, сторони повинні були письмового засвідчити, що їм нічого додати [8, с. 126–128]. Обвинуваченого також могли допитати із застосуванням катування (арт. 5 глави XXV) [8, с. 442–443].

Артикул 15 глави VIII Прав регламентував правила *допиту свідків*. До них зокрема належать такі. Перед допитом свідок складав присягу (п. 2 арт. 15). Свідку роз'яснювався обов'язок говорити правду (п. 3 арт. 15). Зазвичай допит свідка проводився після допиту обвинуваченого. Проте у випадках, коли свідок перед його допитом мав надовго виїхати або тяжко захворів, суд за клопотанням сторони вправі допитати цього свідка раніше допиту обвинуваченого (свідокство постійної пам'яті). Пункт 6 арт. 15 встановлював,

що свідків допитує лише суд. Водночас, поважних, високого рангу осіб, шляхетного походження жінок, хворих, які не можуть прибути до суду, дозволялося допитати вдома. Дозволявся письмовий виклад показань свідком, який проживає в іншій місцевості або виїхав туди у справах (п. 7 арт. 15). Зазвичай свідки допитувалися усно. Однак їм надавалося право письмово викласти свої показання (п. 8 арт. 15). Якщо показання свідків не узгоджувалися між собою, суд міг *звести їх разом*, аби вони між собою обговорили причини розбіжностей та викрили один одного (п. 5 арт. 16) [8, с. 131, 132, 134].

Права встановлювали можливість проведення ще однієї процесуальної дії пізнавальної спрямованості. За термінологією цієї пам'ятки права такою дією є *освідування*. Так, п. 6 арт. 26 глави 20 XX закріплював використання *освідування лікарів, знаючих та інших добросовісних людей* для встановлення причин смерті [8, с. 370]. Про освідування сказано і у п. 1 арт. 23 цієї глави – якщо після насильницького нападу загинув потерпілий, то особам з боку вбитого належить повідомити про цей факт навколишніх сусідів, звернутися до суду і разом із посланими доставити до суду докази нападу і тіло вбитого для *освідування* [8, с. 365–366].

Тож Кодекс Гетьманщини 1743 р. закріплював проведення в суді таких процесуальних дій пізнавальної спрямованості як допит, оголошення письмових документів, освідування. При цьому, не лише була визначена чітка послідовність проведення допиту, але й регламентований його порядок. Важливо підкреслити наділення обвинуваченого правом використовувати письмові документи під час цієї процесуальної дії. Заслуговує уваги можливість проведення одночасного допиту свідків. А у т. зв. *свідочстві постійної пам'яті* простежується схожість із сучасним інститутом депонування показань. З погляду зору сучасної процесуальної доктрини та нормативного регулювання в освідуванні лікарів, знаючих та інших добросовісних людей вбачаються деякі ознаки судово-медичного дослідження.

З XIX ст. у періодизації українського етногенезу настає новий етап – перебування українських земель у складі російської та Австро-Угорської імперій.

У 1864 р. в російській імперії відбулася судова реформа, основу якої становили прийняті 20 листопада 1864 р. Статут, серед яких і **Статут кримінального судочинства** (далі – **Статут**). Ця пам'ятка права внесла істотні зміни до кримінального процесу кріпосної росії, яку характеризували станова система, пряма залежність суду від адміністрації, інквізиційна (розшукна) модель кримінального процесу з формальною системою доказів.

У Статуті було проголошено основи демократичного судового процесу – суд і захист, задекларовано такі правила проведення судового розгляду як гласність, усність, безпосередність, безперервність, рівноправність сторін, виділення захисту та обвинувачення, здійснено відхід від системи формальних доказів. Статутом запроваджено суд присяжних, раніше не відомий російському судочинству. Судове слідство, яке полягало у розгляді та перевірці доказів, мало змагальний характер, але ця обставина не виключала самостійності суду і не зобов'язувала його вирішувати справу лише на підставі тих доказів, які подані сторонами.

Статутом була регламентована можливість проведення в суді першої інстанції таких процесуальних дій пізнавальної спрямованості – допит, очна ставка, оголошення протоколів слідчих дій, огляд та освідування. Зупинимося на аналізі такого унормування детальніше.

Допит підсудного та інші процесуальні дії пізнавальної спрямованості не проводили, якщо підсудний визнавав свою вину. Тоді суд переходив до заключних дебатів. На вимогу інших суддів, присяжних, прокурора та інших осіб, які брали участь у справі, головуючий повинен був розпочати розгляд і перевірку доказів, незалежно від визнання підсудним своєї вини. Головуючий, інші судді, присяжні могли ставити підсудному питання з усіх обставин справи, що видавалися недостатньо з'ясованими. Якщо підсудних було декілька, то кожного з них допитували окремо або, на розсуд суду, за відсутності співучасників, або за їх присутності (ст.ст. 680–686) [9, с. 84–85].

Свідків допитували окремо. Спочатку допитували потерпілих, потім свідків з боку обвинувачення, а опісля – з боку захисту. Порядок допиту свідків міг бути змінений. Перед допитом свідка встановлювали його особу та з'ясовували його відносини з особами, які брали участь у справі. Після цього головуючий запитував сторін, чи вони не заперечують проти допуску свідка до допиту. Чоловік або дружина підсудного, його родичі по прямій висхідній чи нисхідній лінії, а також його рідні брати і сестри могли відмовитися від давання показань, а якщо не відмовлялися, то їх допитували без складання присяги. Перед допитом головуючий попереджав свідка про відповідальність за неправдиві показання (ст.ст. 699–716) [9, с. 86–88].

Допит свідка розпочинався з пропозиції розповісти все, що йому відомо у справі. Після цього головуючий надавав можливість сторонам поставити свідку питання. Спочатку питання ставила та сторона, яка викликала свідка, а потім – протилежна. Сторони мали право поставити свідку питання не лише про те, що він бачив, чув, але

й про ті обставини, що доводять неможливість бачити або чути, чи бачити і чути саме так, як він розповідав. Свідок не міг відмовитися від відповіді на питання щодо виявлених суперечностей у його показаннях, але не був зобов'язаний відповідати на питання, що викривали його самого у вчиненні злочину. Під час допиту свідку могли пред'являти речові та письмові докази, що стосувалися предмета його показань (ст.ст. 718-725) [9, с. 88-89].

Сторона вправі була поставити свідку *посторонні питання* для роз'яснення відповідей на питання протилежної сторони. Якщо відповіді на питання сторін були незрозумілими, то головуючий, інші судді, присяжні, з дозволу головуючого, могли поставити свідку *додаткові питання* (ст.ст. 723-724) [9, с. 89].

Кожен свідок міг бути передопитаний у присутності інших свідків або допитаний з іншим свідком на *очній ставці*. Як правило, свідкам було заборонено залишати залу судового засідання, окрім як за клопотанням сторін і рішенням суду (ст.ст. 726-728) [9, с. 89].

Протоколи огляду, освідчування, обшуку та виїмки зачитували в судовому засіданні лише за клопотанням сторін або якщо суд чи присяжні визнають це за необхідне (ст. 687) [9, с. 85].

Коли суд за клопотанням сторін або присяжних, чи з власної ініціативи визнавав протокол огляду таким, що немає законної достовірності або належної повноти, то доручав одному зі своїх членів або судових слідчих провести *новий огляд*. У надзвичайних випадках, для місцевих оглядів та загалом засвідчення події, якщо вона становила важкий злочин, суд виїжджав в законному складі на місце злочину, де й відкривав судові засідання (ст.ст. 688-689) [9, с. 85].

Для *пояснення освідчування*, проведеного слідчим або обізнаними людьми, суд міг викликати осіб, які проводили освідчування, та вимагати від них ґрунтовного звіту щодо їх дій. Обізнаних осіб, які проводили судово-хімічні чи мікроскопічні дослідження не за місцем досудового слідства, не викликали в судові засідання для давання пояснень, а замінювали місцевими лікарями або фармацевтами. Перед даванням пояснень обізнані особи складали присягу. За клопотанням сторін чи присяжних, або з власної ініціативи, суд міг призначити *нове освідчування* (ст.ст. 690-692) [9, с. 85].

Речові докази оглядали в судовому засіданні, якщо для цього не було перешкод в обсягу чи якості речей. Після *огляду речових доказів* суддями і присяжними, їх пред'являли підсудному та потерпілому (ст.ст. 696-697) [9, с. 86].

Тож Статут чітко визначав порядок дослідження доказів: допит підсудного (за умови невизнання ним вини) – допит потерпілого –

допит свідків – проведення інших процесуальних дій пізнавальної спрямованості. Регламентація порядку допиту свідків характеризувалася змагальним началом: спочатку допитували свідків сторони обвинувачення, а потім – захисту. Елементами процесуальної форми судового допиту свідків становили встановлення його особи, з'ясування взаємин з іншими учасниками судового розгляду, складання присяги, попередження про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, роз'яснення права не давати показання щодо себе, близьких родичів. Сторони могли ставити свідкам питання для з'ясування достовірності їх показань. Допускалася можливість повторного допиту свідка. Окремою процесуальною дією визнавалася очна ставка. Відступом від засади безпосередності дослідження доказів було правило про оголошення документів лише за клопотанням сторін. Значно підвищувала пізнавальні спроможності судового розгляду можливість проведення огляду місця вчинення злочину, для чого проводилося виїзне судові засідання. Також суд міг викликати в судові засідання обізнаних осіб для пояснення результатів проведеного освідчування (аналог судово-медичної експертизи). Поступом також було повноваження суду призначити освідчування (експертизу).

Революція 1848-1849 рр. в Австрійській імперії, спрямована на модернізацію суспільних відносин, ліквідацію феодальних пережитків, а також боротьбу за громадянські права, свободи та національне самовизначення, стала поштовхом докорінних змін у монархії. Ні один чинник суспільного життя не підходив так добре для зміцнення національної єдності найрізноманітніших верств населення, припинення конфлікту, врахування інтересів і поглядів, зокрема, як кримінальний процес [10, с. 67].

Тож 23 травня 1873 р. був прийнятий новий **австрійський кримінально-процесуальний кодекс (*Strafprozeßordnung 1873*)**, який діє й нині, в останній редакції від 9 грудня 1975 р., з багатьма наступними змінами і доповненнями.

Однією з позитивних рис цього кодексу було те, що в ньому було враховано прогресивні правові досягнення тогочасних провідних європейських держав. Цей Кодекс містив значно досконаліші випробувані юридичною практикою кримінальні процесуальні положення щодо здійснення кримінального судочинства у порівнянні з попередніми періодами, він характеризувався демократично-ліберальними підходами у встановленні істини під час розгляду і вирішення кримінальної справи та високим як для того часу рівнем юридичної техніки. Ця пам'ятка права упродовж тривалого часу застосовувався на території Галичини і Буковини у складі Австро-Угорщини

під час здійснення кримінального провадження [10, с. 79–80].

Перелік дій пізнавальної спрямованості, які проводили під час судового розгляду кримінального провадження, характеризувався лаконічністю. Йшлося про допит, оголошення документів, показань, огляд та призначення експертизи.

Згідно з §§ 245, 246 головуючий *допитував обвинуваченого* щодо суті обвинувачення. Якщо обвинувачений заявляв про свою невинуватість, головуючий повідомляв йому, що він має право заперечити обвинувачення зв'язним поясненням фактів і, після наведення кожного доказу, викласти свої зауваження щодо них. Якщо обвинувачений відмовлявся від своїх попередніх показань, його допитували щодо причин такої відмови. У цьому випадку, а також якщо обвинувачений відмовлявся відповідати, головуючий міг розпорядитися зачитати вголос протокол попередніх показань повністю або частково. Підсудного заборонялося примушувати відповідати на поставлені йому запитання. Після допиту обвинуваченого докази досліджували в порядку, визначеному головуючим, і, за загальним правилом, спочатку досліджували докази, подані прокурором. Прокурор і обвинувачений можуть відмовитися від дослідження доказів під час судового розгляду, але лише за згодою протилежної сторони [11].

Свідків та експертів допитували у присутності обвинуваченого. Перед допитом їх попереджали про необхідність говорити правду. Експертам, які вже склали присягу, та свідкам, які склали присягу під час досудового провадження, нагадували про святість складеної ними присяги. Під час допиту свідків та експертів головуючий повинен був забезпечити, щоб свідок, якого ще не було допитано, не був присутній при дослідженні доказів, а експерт, якого не було допитано, не був присутній при допиті інших експертів з того самого питання. Свідки, чії показання містили суперечності, могли бути заслухані головуючим. Свідки та експерти повинні були залишатися присутніми на слуханні після їх допиту, доки головуючий суддя не дозволить їм залишити залу судового засідання. Після заслуховування кожного свідка, експерта чи співобвинуваченого, обвинуваченого запитували, чи має він щось сказати у відповідь на щойно зроблену заяву. Окрім головуючого, інші судді, прокурор, обвинувачений мали право ставити запитання будь-якій особі, яку допитували, з дозволу головуючого. Головуючий вправі був відвести питання, яке вважав недоречним (§§ 247–249) [11].

За змістом §§ 250, 251 головуючий міг за виняткових обставин зобов'язати обвинуваченого залишити залу суду під час допиту свідка або співобвинуваченого. Однак, після повернення

обвинуваченого, головуючий повинен був повідомити йому про все, що відбулося за його відсутності. Як обвинувачений, так і прокурор могли вимагати, щоб свідки залишили залу суду після заслуховування їхніх показань, а також щоб їх викликали пізніше та *допитали повторно*, самостійно або у присутності інших свідків. Головуючий також міг ухвалити таке рішення в силу службового обов'язку [11].

Відповідно до § 252 *протоколи допиту, а також висновки експертів підлягали оголошенню* у таких випадках: 1) якщо особи, яких необхідно допитати, померли; якщо їхнє місцезнаходження невідоме або якщо їхня явка не могла бути забезпечена через вік, хворобу чи немічність, або через їхнє віддалене місцезнаходження, або з інших поважних причин; 2) якщо особи, допитані в судовому засіданні, відмовлялися в істотних для справи обставинах від своїх попередніх показань; 3) якщо свідки, обвинувачений відмовлялися давати показання; 4) якщо прокурор і обвинувачений домовилися про таке оголошення. Протоколи огляду та експертизи, відомості про попередні судимості обвинуваченого, а також інші документи, що стосувалися справи, оголошувалися, якщо обидві сторони не заперечували проти цього. Після оголошення кожного документа обвинуваченого запитували, чи є у нього якісь коментарі [11].

§ 254 надавав головуючому право без клопотання прокурора чи обвинуваченого викликати свідків та експертів. Головуючий також був наділений повноваженнями витребувати нові висновки експертів або інші докази, доручити суду провести огляд або призначити для цього члена суду, який повинен доповісти з цього питання [11].

Тож послідовність виконання процесуальних дій пізнавальної спрямованості за КПК Австро-Угорщини 1873 р. визначав суд. Він був наділений широкими повноваженнями дослідження доказів з власної ініціативи.

Впродовж 1917–1921 рр. в Україні існували кілька форм державності.

У період функціонування ЗУНР австрійське право стало основою її законодавства. Такий факт дослідники пояснюють як ефективністю й усталеністю практичного застосування права, так і відсутністю часу для формування й уніфікації національного законодавства [12, с. 292].

Основним джерелом кримінального процесуального права в ЗУНР був австрійський КПК 1873 р. Органи судочинства ЗУНР, які здійснювали розслідування та розгляд кримінальних справ, керувались у своїй діяльності, насамперед цим кодексом, але військові суди ЗУНР не застосовували його положень, оскільки здійснювали судочинство на підставі австрійського вій-

ського кримінального процесуального кодексу 1912 р. Крім австрійського кримінального процесуального кодексу 1873 р., в ЗУНР застосовувалася і значна кількість інших нормативно-правових актів, що містили процесуальні норми: закон про охорону приватної власності на будинки від 27 жовтня 1867 р., про охорону таємних листів і кореспонденції від 6 квітня 1870 р., розпорядження міністра юстиції від 21 жовтня 1908 р. про розгляд кримінальних справ щодо неповнолітніх [13, с. 266–267].

Законотвора робота Центральної Ради розпочалася лише після більшовицького перевороту у Петрограді, коли молода держава опинилася вічна-віч з необхідністю законодавчого вирішення нагальних проблем. Оскільки побудова власного законодавства – довготривалий процес, то Центральна Рада прийняла закон про правонаступництво від 25 листопада 1917 р., згідно з яким усі російські закони, видані до 27 жовтня 1917 р., залишалися чинними, а Центральна Рада мала право видавати нові закони та скасовувати старі від імені УНР. Саме тому судові та правоохоронні органи Української Народної Республіки 1917–1918 рр. у своїй діяльності переважно керувалися кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом. Основним нормативно-правовим актом в галузі кримінального судочинства після проголошення Центральної Ради на українських землях залишався Статут кримінального судочинства 1864 р. З проголошенням Української держави гетьманська адміністрація, визнавши де-факто весь масив попереднього законодавства, пішла шляхом вибіркового скасування насамперед тих актів, що суперечили соціально-економічним і політичним засадам Української держави. Але більшістю залишалися чинними закони колишньої російської імперії. Директорії довелося мати справу з проблемою колізій з попередніми та паралельними системами законодавства. Загалом Директорія обрала той же шлях, що й гетьман Скоропадський – частково скасовувати одні і відновлювати чинність інших законів в залежності від їх політичних інтересів [14, с. 8–10].

За умовами Ризького договору 1921 р. між УСРР, РСФРР та Польщею Західна Волинь, Полісся, Холмщина, Підляшшя увійшли до складу Польської держави. Згодом у 1923 р. Рада послів великих держав (Рада амбасадорів) визнала частиною Польщі і Східну Галичину.

У період між обома світовими війнами Польща успадкувала чотири моделі в галузі кримінального процесуального права: німецьку, російську, австрійську та угорську, остання з яких діяла лише тимчасово на невеликій території. Тво-

рчі польського кримінального процесуального кодексу мали амбіції створити власний кодифікований акт, спираючись на існуючі європейські правові моделі та досвід, а також на потреби держави та суспільства у XX ст. Тож у **КПК Польщі (*Kodeks postępowania karnego*) 1928 р.** було запроваджено змішану форму кримінального судочинства у її класичному, але ліберальному вигляді. Так, суди базували свою діяльність на засадах диспозитивності, усності, гласності, безпосередності, встановлення матеріальної істини та вільної оцінки доказів. Водночас прокуратура була відповідальна за кримінальне переслідування. У воєводствах південної Польщі громадяни брали участь у кримінальних судах, виступаючи присяжними [15, с. 181, 198].

Систему процесуальних дій процесуальної спрямованості під час судового розгляду кримінального провадження за КПК Польщі 1928 р. становили допит, оголошення показань, оголошення документів, огляд речових доказів, огляд на місці, доручення проведення допиту свідка.

Важливо зазначити, що якщо показання обвинуваченого, в яких він визнає свою вину, не викликали сумніву, суд за згодою сторін міг не проводити дослідження доказів або провести його частково (art. 334). Згідно з art. 336 свідків *допитували* за відсутності інших ще не допитаних свідків. *Показання підлягали оголошенню* в судовому засіданні якщо: 1) допитана під час досудового розслідування особа, не з'явилася на судовий розгляд з причин, які неможливо усунути або усунення яких ускладнене; 2) наявні суперечності у показаннях особи, даних під час досудового розслідування та в суді; 3) особа відмовилася давати показання; 4) якщо особа заявила, що не пам'ятає деталей (art. art. 337–338). Відповідно до art. 339 також *підлягали оголошенню* протоколи огляду, висновки експертів, попередньо ухвалені судові рішення щодо обвинуваченого, інші наявні у матеріалах справи урядові або приватні документи. Подані впродовж судового розгляду *документи*, пред'являли сторонам, *оголошували* і долучали до матеріалів справи (art. 340). Своєю чергою, згідно з art. art. 341–342 *речові докази передавали на огляд* суду та сторонам, якщо відсутні перешкоди у розмірі та властивостях. Свідкам та експертам речові докази пред'являли, якщо вони стосувалися показань цих осіб. За необхідності суд проводив *огляд на місці* (art. 344). Крім того, art. 345 визначав, якщо свідок, який не міг з'явитися на виклик, суд *доручав допит* такого свідка одному із суддів, що входили до складу суду у цій справі чи гродському суду для чого відкладав судовий розгляд [16, с. 637].

Встановлюючи можливість проведення судового допиту, КПК Польщі 1928 р., не регламенту-

вав його порядку. Також тогочасний польський законодавець не вбачав необхідності одночасного допиту вже допитаних осіб, у показаннях яких були істотні суперечності. Водночас, цей кодифікований акт докладно визначав випадки оголошення показань під час судового розгляду. Поряд з оглядом речових доказів, суд міг провести ще й огляд на місці. Відступ від засади безпосередності дослідження доказів становило доручення проведення допиту одному з членів суду або іншому (городському) суду.

Після поразки в боротьбі за незалежність, Україна остаточно втратила суверенітет та увійшла до складу новоствореного Радянського Союзу як одна з республік. У радянський період відбулися три кодифікації кримінального процесуального права – 1922, 1927 та 1960 рр.

Перший КПК УСРР був затверджений Всеукраїнським ЦВК 13 вересня 1922 р. Цей кодифікований акт регламентував проведення таких процесуальних дій пізнавальної спрямованості як допит, оголошення показань свідка, огляд речових доказів та оголошення письмових документів, призначення і проведення нової експертизи, огляд місця вчинення злочину та витребування нових доказів.

На прийнятий у 1922 р. КПК УСРР почали впливати істотні чинники. Так, 30 грудня 1922 р. був утворений Союз РСР, до складу якого увійшла і Українська СРР. Союзні органи прийняли у 1924 р. Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Тому виникла потреба законодавство УСРР про кримінальне судочинство увідповіднити загальносоюзним законам, що й було зроблено. 20 липня 1927 р. був прийнятий КПК УСРР, який набув чинності з 15 жовтня 1927 р. У цьому кодексі чимало статей залишилось з КПК УСРР 1922 р., крім того – містив низку статей, що по-новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду [17, с. 558].

Вищенаведене твердження стосується й процесуальних дій пізнавальної спрямованості в суді першої інстанції.

Так, згідно зі ст. 263 КПК УРСР 1927 р. *підсудного допитували* у такому порядку: обвинувачі, цивільні позивачі, захисники, підсудні, головуючий і судді [18, с. 90].

Свідків допитували по одному, без інших ще недопитаних свідків. Кожному свідкові перед допитом його по суті ставили запитання для встановлення його особи і для визначення причетності до справи і стосунків до сторін. Допит свідка розпочинався з пропозиції розповісти все, що він особисто знає в справі, уникаючи подання відомостей, джерела яких він не може навести. Після того, як свідок завершив свої показання, головуючий пропонував сторо-

нам запитувати свідка і мав право при цьому відхиляти запитання, що не стосуються справи. Запитання свідкові ставила спочатку та сторона, за клопотанням якої свідка викликано, а потім інші сторони. Свідка, викликаного з ініціативи суду, насамперед, допитував обвинувач, а потім інші сторони. Кожна сторона мала право ставити свідкові *додаткові питання* для з'ясування або доповнення відповідей, даних на запитання іншої сторони. Головуючий і члени суду могли ставити запитання свідкові після закінчення його допиту кожною стороною і після закінчення його допиту всіма сторонами. Кожного свідка могли допитати або *передопитати* при інших свідках або на *очній ставці*. Свідки, даючи показання, могли мати при собі писані нотатки в тих випадках, коли показання стосуються будь-яких обчислень та інших даних, які важко тримати в пам'яті (ст.ст. 264-272) [18, с. 90–91].

КПК УРСР 1927 р. у ст. 274 закріплював можливість *оголосити показання*, дані під час дізнання чи досудового слідства, як з власної ініціативи, так і за клопотанням сторін [18, с. 92].

Експертів допитували за правилами, встановленими для допиту свідків. Якщо експертові для повноти *експертизи* потрібно було поставити запитання свідкові або підсудному, він мав право їх поставити з дозволу головуючого. У разі коли експертизу визнавали недосить ясною або неповною та у випадку розбіжності між експертами, суд, з власної ініціативи або за клопотанням сторони, мав право призначити *нову експертизу*, запросивши для цього нових експертів (ст.ст. 276-277) [18, с. 92].

КПК УРСР 1927 р. (ст. 278-279) регламентував *огляд речових доказів і оголошення писаних документів* як з ініціативи суду, так і за клопотанням сторін. Крім того, цей кодифікований акт закріплював можливість *огляду місця злочину*. Для цього суд мав право доручити провести цей огляд одному з членів суду або виїхати на місце в повному складі [18, с. 92–93].

Визнавши, що обставини справи з'ясовані недостатньо, суд мав право з власної ініціативи або за клопотанням сторін *витребувати нові докази* (ст. 280 КПК) [18, с. 93].

У наступні роки до КПК УСРР 1927 р. вносилися деякі зміни і доповнення. У середині 1950-х рр. законодавство про судочинство, яке складалося із загальносоюзних законодавчих актів та кримінально-процесуальних кодексів союзних республік, було таким, що приймалося у різний час і тому відображало особливості того чи іншого періоду розвитку радянської держави. Крім того, справді більшість із цих законів, як застарілі, не відповідали новим завданням подальшого розвитку радянського суспільства, а деякі суперечили один одному

і Конституції СРСР. З'явилися передумови для створення досконалого кримінально-процесуального законодавства. Важливим кроком на шляху досягнення цієї мети було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Пізніше на їхній основі були ухвалені Кримінально-процесуальні кодекси союзних республік. В УРСР КПК затверджено 28 грудня 1960 р., а введений у дію з 1 квітня 1961 р. [17, с. 559].

КПК УРСР 1960 р. не лише істотно розвинув положення КПК УРСР 1927 р. щодо процесуальних дій пізнавальної спрямованості в суді першої інстанції, але й закріпив низку новел. Так, за змістом цього кодифікованого акта процесуальні дії пізнавальної спрямованості в суді першої інстанції проводили в межах такого етапу судового розгляду як судове слідство. Система процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що здійснювали суд і сторони кримінального провадження, характеризувалася багатоманітністю та охоплювала допит, очну ставку, оголошення показань, пред'явлення для впізнання, призначення і проведення експертизи, огляд речових доказів, огляд та оголошення документів, огляд місця події.

Допит підсудного починався з пропозиції головуєчого дати в справі показання, після чого підсудного допитували прокурор, громадський обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, захисник, громадський захисник. Після цього підсудному могли бути задані питання іншими підсудними. Потім підсудного допитував суддя. Суд мав право протягом усього допиту підсудного учасниками судового розгляду задавати йому питання для уточнення і доповнення його відповідей. Допит підсудного у відсутності іншого підсудного допускався за мотивованою ухвалою суду тільки у виняткових випадках, коли цього вимагали інтереси справи або безпека підсудного. Після повернення підсудного до залу суду головуєчий ознайомлював його з показаннями, які були дані у його відсутності, і надавав йому можливість задавати питання підсудному, що був допитаний у його відсутності, а також дати пояснення з приводу цих показань. У судовому засіданні підсудний мав право користуватись нотатками (ст. 300) [19, с. 118].

Оголошення судом показань підсудного, даних під час дізнання, досудового слідства або на суді, згідно зі ст. 301 КПК УРСР 1960 р. дозволялось як за ініціативою суду, так і за клопотанням прокурора та інших учасників судового розгляду у таких випадках: 1) при наявності істотних суперечностей між показаннями, які підсудний дав на суді і під час досудового слідства або дізнання; 2) в разі відмови підсудного давати показання на

судовому слідстві; 3) коли справа розглядалася у відсутності підсудного [19, с. 118–119].

Перед даванням кожним свідком чи потерпілим показань головуєчий встановлював його особу, роз'яснював свідкові його права і обов'язок повідомити все, що він знає в справі, та попереджав його про кримінальну відповідальність за давання суду завідомо неправдивих показань і за відмову дати показання. Потерпілому головуєчий роз'яснював його права і попереджав про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ст. 302) [19, с. 119].

Свідків допитували по одному у відсутності інших, ще не допитаних свідків. Кожному свідкові перед допитом його по суті задавали питання, щоб з'ясувати його стосунки з підсудним і потерпілим, і пропонували розповісти все те, що йому відомо в справі. Після того, як свідок розповів усе, що йому відомо в справі, його допитували прокурор, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, підсудний, суддя та народні засідателі. Якщо свідка викликано в судове засідання за клопотанням прокурора або інших учасників судового розгляду, запитання цьому свідкові ставив спочатку той учасник судового розгляду, за клопотанням якого свідка викликано. Свідка, викликаного з ініціативи суду, допитували в загальному порядку. Суд протягом усього допиту свідка учасниками судового розгляду мав право ставити йому запитання для уточнення і доповнення відповідей. Допитані свідки залишалися в залі судового засідання і не могли покинути його до закінчення судового розгляду без дозволу головуєчого (ст. 303) [19, с. 119].

Суд з власної ініціативи або за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду міг *оголосити показання свідка*, дані під час дізнання, досудового слідства або на суді, у випадках: 1) наявності істотних суперечностей між показаннями, які свідок дав на суді і під час досудового слідства або дізнання; 2) неявки в судове засідання свідка, явка якого з тих або інших причин неможлива (ст. 306) [19, с. 120].

У відповідності до ст. 307 КПК УРСР 1960 р. допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років, а за розсудом суду – до шістнадцяти років проводився в суді за правилами, допиту на досудовому розслідуванні. По закінченні допиту неповнолітнього свідка видаляли із зали суду, крім випадків, коли суд з власної ініціативи або за клопотанням прокурора чи інших учасників судового розгляду визнавав присутність цього свідка в залі суду необхідною. У виняткових випадках, коли цього вимагали інтереси справи, допит неповнолітнього свідка за ухвалою суду міг бути проведений у відсутності підсудного. Після повернення підсудного до зали суд зобов'я-

заний був ознайомити його з показаннями свідка і надати йому можливість задавати питання свідкові, а також дати пояснення з приводу показань свідка [19, с. 120–121].

Потерпілого допитували за правилами допиту свідків. Допит потерпілого проводився перед допитом свідків (ст. 308) [19, с. 121].

Свідкові, потерпілому або підсудному під час судового слідства могли бути *пред'явлені для впізнання* особа чи предмет. Пред'явлення для впізнання проводили після того, як впізнаючий при допиті вказав на ознаки, за якими він може впізнати особу чи предмет. При пред'явленні особи чи предмета для впізнання впізнаючий повинен був вказати, чи впізнає він особу або предмет і за якими саме ознаками (ст. 309) [19, с. 121].

У ст. 310 КПК УРСР 1960 р. був закріплений порядок *призначення експертизи в суді*. Експерт у судовому засіданні брав участь у дослідженні доказів і міг з дозволу суду ставити запитання підсудному, потерпілому і свідкам про обставини, які мають значення для його висновку. Після з'ясування обставин, що мають значення для висновку експерта, головуючий пропонував прокуророві, підсудному, його захисникові та іншим учасникам судового розгляду подати у письмовому вигляді питання, які вони бажають поставити експертові. Суд обмірковував ці питання, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усував ті з них, які не стосувалися справи або не належали до компетенції експерта, а також формулював ті питання, які він ставив перед експертом з власної ініціативи. Питання, що підлягали розгляду експертом, головуючий оголошував і передавав експерту в письмовому вигляді, після чого останній складав висновок. Висновок експерта давався у письмовому вигляді, оголошувався ним у судовому засіданні та приєднувався судом до справи [19, с. 121–122].

Стаття 311 КПК УРСР 1960 р. регламентувала *допит експерта*. Так, після оголошення висновку експертові могли задати питання для роз'яснення і доповнення його висновку. Питання експертові спочатку задавав прокурор, потім потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, захисник, підсудний, суддя та народні засідателі. Питання, поставлені експертові, та відповіді на них заносили до протоколу судового засідання [19, с. 122].

Згідно зі ст. 312 КПК УРСР 1960 р. суд міг мотивованою ухвалою *призначити додаткову або повторну експертизу* [19, с. 122].

КПК УРСР 1960 р. встановлював можливість *огляду речових доказів*. Зокрема відповідно до ст. 313 цього кодифікованого акта речові докази повинні бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду, а коли це необхідно, –

свідкам і експертам. Особи, яким пред'явлені речові докази, могли звертати увагу суду на ті або інші особливості, які мають значення для вирішення справи, про що зазначалося в протоколі судового засідання. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, проводився в разі необхідності на місці їх знаходження [19, с. 122].

Серед процесуальних дій пізнавальної спрямованості ст. 314 КПК УРСР 1960 р. регулювала *огляд і оголошення документів*. Так, документи, що є доказами в справі, повинні були оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Ці дії могли провадитися як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду в будь-який момент судового слідства [19, с. 123].

Суд, визнавши необхідним *оглянути місце події*, проводив огляд з участю прокурора, громадського обвинувача, підсудного, його захисника, громадського захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників, а коли цього вимагають обставини справи, – то й з участю свідків і експертів. Прибувши на місце огляду, головуючий оголошував судове засідання продовженим, і суд розпочинав огляд. При цьому підсудному, свідкам, потерпілому та експертам могли бути поставлені у зв'язку з оглядом запитання. Обвинувач, підсудний, його захисник та інші учасники судового розгляду мали право при огляді звертати увагу суду на все те, що, на їх думку, може сприяти з'ясуванню обставин справи. Про проведення огляду і його результати зазначалося в протоколі судового засідання (ст. 315) [19, с. 123].

Отож КПК УРСР 1960 р. детально регламентував порядок та послідовність допиту підсудного, потерпілого, свідків (спочатку представники сторони обвинувачення, згодом – сторони захисту). Суд не лише організовував проведення і контролював хід допиту, але й був його обов'язковим суб'єктом. Закріплювалися гарантії прав підсудного у разі проведення допиту іншого підсудного за його відсутності. Кодекс розрізняв ще й додатковий і повторний допит свідків. Лише свідків можна було допитати на очній ставці. Докладно унормовувався порядок призначення судової експертизи. Встановлювалася можливість призначення додаткової та повторної експертизи. Допускався допит експерта і визначалася його мета. Різновиди судового огляду охоплювали огляд речових доказів, огляд документів та огляд місця події.

Висновки. Правове регулювання процесуальних дій пізнавальної спрямованості в судовому розгляді кримінального провадження на теренах сучасної України датується IX ст. Нараховуючи спочатку лише дві такі дії, правотворча діяльність упродовж одинадцяти століть сформувала

їх систему вже з десятком елементів. Пам'ятки права усіх державних формацій, що існували в межах теперішньої України, містили найпоширеніший засіб процесуального спілкування і доказування – допит. Водночас порядок його проведення отримав правову регламентацію лише у XVIII ст. З розповсюдженням писемності з'явилися способи дослідження письмових документів – їх огляд та оголошення. Своєю чергою, розвиток науки і техніки зумовив появу, серед означених процесуальних дій, судової експертизи. Такий різновид допиту як очна ставка одержав самостійне закріплення у пам'ятках права XIX ст. Правове регулювання першої половини XX ст. створило процесуальні можливості для проведення судом огляду місця події. У другій половині минулого століття система процесуальних дій пізнавальної спрямованості в судовому розгляді поповнилася новим елементом – пред'явленням для впізнання. КПК України 2012 р. надав розвитку цієї системи наступного імпульсу.

Література

1. Терлюк І. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3. С. 19–27. <http://doi.org/10.23939/law2022.35.019>
2. Чубатий М. Огляд історії українського права. Ч. 1. III видання. Мюнхен, 1947. 88 с.
3. Падох Я. Суд й судовий процес Старої України: нарис історії. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990. 129 с.
4. Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. С. 167 с.
5. Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464.
6. Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах. Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 560.
7. Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 р.: У 2 кн. Кн. 2 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с.
8. Права, за якими судиться весь малоросійський народ 1743 р. / відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко; упорядник К.А. Вислобоков. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. 548 с.
9. Уставъ уголовнаго судопроизводства. СПб, 1866. 164 с.
10. Галабурда Т.І. Кримінальне судочинство у Галичині за австрійським Кримінально-процесуальним кодексом 1873 року: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 251 с.
11. Die österreichische Strafprozessordnung vom 23. Mai 1873. URL: <https://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOOE1873.htm>
12. Луцький М.І. Право і система Західно-Української Народної Республіки: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». К., 2016. 418 с.
13. Галабурда Т.І. Застосування австрійського Кримінально-процесуального кодексу в ЗУНР. *Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення)*: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 1 листопада 2018 р.) / І. Й. Бойко (голова редколегії), А. В. Кольбенко (відп. секр.). Львів, 2018. Вип. 2. С. 266–273.
14. Землянська В.В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.
15. Janicka D. Pierwsza nowoczesna kodyfikacja postępowania karnego w Polsce (1928): geneza, autorzy, zasady i ich pochodzenie. *Prawo i Więź*. 2023. № 3. S. 179–203.
16. Kodeks postępowania karnego z dnia 19 marca 1928 r. *Dziennik Ustaw*. 1928. Nr. 33. S. 617–654.
17. Сорока С.О., Римарчук Г.С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 553–562.
18. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Офіційний текст зі змінами і доповненнями на 1 лютого 1940 р. К.: Юридичне видавництво Народного комісаріату юстиції Союзу РСР, 1940. 175 с.
19. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. 201 с.

Анотація

Фігурський В. М. Генезис процесуальних дій пізнавальної спрямованості у розгляді кримінального провадження судом першої інстанції. – Стаття.

У статті з'ясовано регламентацію процесуальних дій пізнавальної спрямованості у судовому розгляді кримінального провадження, ґрунтуючись на вивченні пам'яток права, що діяли на території України.

Зроблено висновок, що в Академічному списку Руської Правди не згадується про конкретні процесуальні дії пізнавальної спрямованості під час судового розгляду, проте з низки положень цієї пам'ятки права випливає, що переважно проводилися допит і огляд тіла живої людини.

Констатовано, що процесуальними діями пізнавальної спрямованості, які проводили в суді за Литовськими статутами 1529, 1566 та 1588 рр., є опитування свідків, вижив, возних та пред'явлення письмових документів.

Аргументовано, що Кодекс Гетьманщини 1743 р. закріплював проведення в суді таких процесуальних дій пізнавальної спрямованості як допит, оголошення письмових документів, освідування. При цьому, не лише була визначена чітка послідовність проведення допиту, але й регламентований його порядок. Важ-

ливо підкреслити наділення обвинуваченого правом використовувати письмові документи під час цієї процесуальної дії. Заслужовує уваги можливість проведення одночасного допиту свідків. А у т.зв. свідочтві постійної пам'яті простежується схожість із сучасним інститутом депонування показань. З погляду зору сучасної процесуальної доктрини та нормативного регулювання в освідуванні лікарів, знаючих та інших добросовісних людей вбачаються деякі ознаки судово-медичного дослідження.

Зазначено, що перелік дій пізнавальної спрямованості, які проводили під час судового розгляду кримінального провадження за КПК Австро-Угорщини 1873 р., характеризувався лаконічністю. Йшлося про допит, оголошення документів, показань, огляд та призначення експертизи.

Обґрунтовано, що встановлюючи можливість проведення судового допиту, КПК Польщі 1928 р., не регламентував його порядку. Також тогочасний польський законодавець не вбачав необхідності одночасного допиту вже допитаних осіб, у показаннях яких були істотні суперечності. Водночас, цей кодифікований акт докладно визначав випадки оголошення показань під час судового розгляду. Поряд з оглядом речових доказів, суд міг провести ще й огляд на місці. Відступ від засади безпосередності дослідження доказів становило доручення проведення допиту одному з членів суду або іншому (городському) суду.

Стверджується, що КПК УСРР 1922 р. регламентував проведення таких процесуальних дій пізнавальної спрямованості як допит, оголошення показань свідка, огляд речових доказів та оголошення письмових документів, призначення і проведення нової експертизи, огляд місця вчинення злочину та витребування нових доказів. Своєю чергою, у КПК УРСР 1927 р. чимало статей залишилось з попереднього кодифікованого акта.

Натомість КПК УРСР 1960 р. не лише істотно розвинув положення КПК УРСР 1927 р. щодо процесуальних дій пізнавальної спрямованості в суді першої інстанції, але й закріпив низку новел. Так, за змістом цього кодифікованого акта процесуальні дії пізнавальної спрямованості в суді першої інстанції проводили в межах такого етапу судового розгляду як судове слідство. Система процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що здійснювали суд і сторони кримінального провадження, характеризувалася багатоманітністю та охоплювала допит, очну ставку, оголошення показань, пред'явлення для впізнання, призначення і проведення експертизи, огляд речових доказів, огляд та оголошення документів, огляд місця події.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, процесуальні дії пізнавальної спрямованості, правове регулювання, Руська правда, Литовські статuti, Права, за якими судиться малоросійський народ, Статут кримінального судочинства російської імперії, КПК Австро-Угорщини 1873 р., КПК Польщі 1928 р., КПК УСРР 1922 р., КПК УРСР 1927 і 1960 pp.

Summary

Figursky V. M. Genesis of procedural actions of a cognitive orientation in the consideration of criminal proceedings by the court of first instance. – Article.

The article clarifies the regulation of procedural actions of a cognitive orientation in the trial of criminal proceedings, based on the study of legal monuments that were in force in Ukraine.

It is concluded that the Academic List of Rus'ka Pravda does not mention specific procedural actions of a cognitive orientation during the trial; however, from a number of provisions of this legal monument, it follows that interrogation and examination of the body of a living person were mainly carried out.

It is stated that the procedural actions of a cognitive orientation carried out in court under the Lithuanian Statutes of 1529, 1566, and 1588 included the questioning of witnesses, survivors, *voznys* (court bailiffs), and the presentation of written documents.

It is argued that the Hetmanate Code of 1743 established the conduct of such procedural actions of a cognitive nature in court as interrogation, the announcement of written documents, and examination. At the same time, not only was a clear sequence of interrogation determined, but also its procedure was regulated. It is important to emphasize the right of the accused to use written documents during this procedural action. The possibility of conducting simultaneous interrogation of witnesses is noteworthy. In the so-called "permanent memory testimony", there is a similarity with the modern institution of deposition of testimony. From the point of view of modern procedural doctrine and regulatory regulation, some features of forensic medical research can be seen in the examination by doctors, knowledgeable persons, and other trustworthy individuals.

It is noted that the regulation of the procedure for questioning witnesses under the Statute of Criminal Procedure of the Russian Empire of 1864 was characterized by the adversarial principle: first, the prosecution interrogated witnesses, and then the defense. The elements of the procedural form of judicial interrogation of witnesses included establishing the witness's identity, clarifying their relationship with other participants in the trial, taking an oath, warning about criminal liability for giving knowingly false testimony, and explaining the right not to testify against oneself or close relatives. The parties could ask witnesses questions to clarify the reliability of their testimony. Re-interrogation of the witness was also allowed. A separate procedural action was recognized as a confrontation. A deviation from the principle of direct examination of evidence was the rule that documents could be announced only at the request of the parties. The possibility of conducting an inspection of the crime scene, for which an external court session was held, significantly increased the cognitive potential of the trial. The court could also summon knowledgeable persons to the court session to explain the results of the examination (analogous to forensic medical examination). The court also gradually gained the authority to order an expert examination.

It is noted that the list of cognitive actions carried out during the trial of criminal proceedings under the Code of Criminal Procedure of Austria-Hungary of 1873 was characterized by brevity. It concerned interrogation, announcement of documents, testimony, examination, and the appointment of an expert examination. It is substantiated that, while establishing the possibility of conducting a judicial interrogation, the Code of Criminal Procedure of Poland of 1928 did not regulate its procedure. Moreover, the Polish legislator of that time did not see the need for simultaneous interrogation of previously interrogated persons whose testimonies contained significant contradictions. At the same time, this codified act determined in detail the cases of announcing testimony during the trial. Along with the examination of material evidence, the court could

also conduct an on-site examination. A deviation from the principle of direct examination of evidence was the assignment of the interrogation to one of the members of the court or to another (city) court.

It is argued that the CPC of the Ukrainian SSR of 1922 regulated the conduct of such procedural actions of a cognitive nature as interrogation, announcement of witness testimony, examination of material evidence and written documents, appointment and conduct of a new examination, inspection of the crime scene, and the collection of new evidence. In turn, the CPC of the Ukrainian SSR of 1927 contained many provisions from the previous codified act.

In contrast, the CPC of the Ukrainian SSR of 1960 not only significantly developed the provisions of the CPC of the Ukrainian SSR of 1927 regarding procedural actions of a cognitive nature in the court of first instance, but also consolidated a number of novelties. Thus, according to the content of this codified act, procedural actions

of a cognitive nature in the court of first instance were carried out within the framework of the stage of judicial proceedings known as judicial investigation. The system of procedural actions of a cognitive nature carried out by the court and the parties to the criminal proceedings was characterized by diversity and included interrogation, face-to-face confrontation, announcement of testimony, presentation for identification, appointment and conduct of an examination, examination of material evidence, examination and announcement of documents, and inspection of the scene of the incident.

Key words: criminal proceedings, trial, procedural actions of a cognitive orientation, legal regulation, Rus'ka Pravda, Lithuanian Statutes, Rights under which the Little Russian People Are Judged, Statute of Criminal Procedure of the Russian Empire, CPC of Austria-Hungary 1873, CPC of Poland 1928, CPC of the Ukrainian SSR 1922, CPC of the Ukrainian SSR 1927 and 1960.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 24.12.2025